

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	Съединение и разединение Unification and disunity
Том / година Volume / year	V / 2026
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Гл. ас. д-р Кабалан Мукарзел Chief Asst.-Prof. Kabalan Moukarzel, PhD
Институция Affiliation	Софийски университет „Св. Климент Охридски“ Sofia University “St. Kliment Ohridski”
Заглавие Title	РАЗЕДИНЕНИЕТО НА ИЗРАЕЛ. ЗА КРАХА НА ОБЕДИНЕНОТО ДРЕВНОЕВРЕЙСКО ЦАРСТВО В КРАЯ НА X В. ПР. ХР. THE DISUNITY OF ISRAEL. ON THE FALL OF THE UNITED KINGDOM IN THE END OF 10TH CENTURY BCE
Страници Pages	19–46
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-5-19/

*На проф. Румяна Маринова-Христиди
в знак на уважение.*

**РАЗЕДИНЕНИЕТО НА ИЗРАЕЛ. ЗА КРАХА НА
ОБЕДИНЕНОТО ДРЕВНОЕВРЕЙСКО ЦАРСТВО
В КРАЯ НА X В. ПР. ХР.**

Гл. ас. д-р Кабалан Мукарзел

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме: Настоящото изследване има за цел да анализира предпоставките и причините, довели до разпадането на Обединеното царство след смъртта на Соломон ок. 931/0 г. пр. Хр. Фокус на работата са три конкретни събития, маркиращи според Старозаветния текст процеса на Разединението: скандалът в Сихем между цар Ровоам и старейшините на северните племена, походът на фараон Шешонк I в Палестина и култовите реформи на цар Йеровоам I в Северното царство. Всяко от събитията е разглеждано от политическа и социална гледни точки, а описанието му е оценено в светлината на изворите. Някои елементи от наратива са част от късни и идеологически мотивирани инвенции, особено във връзка с реформите на Йеровоам.

Анализиран е и историческият контекст на събитията. Предпоставки за разделението са станали: социалната политика на двореца спрямо северните племена по времето на Соломон, желанието на централната власт да отслаби локалните племенни елити, нестабилността на самата централна власт, а също и намесата на външна сила — Египет, която не била заинтересована от съществуването на силна държава в Палестина. Специално внимание е отделено на политическия ефект от административните реформи на Соломон във връзка с племенните територии на Манасия, които били разделени в три провинции. Важна информация за социално-икономическото развитие на северните и южните еврейски племена дават археологическите открития. Те разкриват съществуването на сериозни разлики между обществата на Юдея и Израил още преди разпадането на Обединеното царство.

Преди всичко Разединението идва като резултат от социалната несправедливост, наложена от владетелите на Давидова-

та династия и неспособността на дворцовия елит да преодолее племенното си самосъзнание. Племенното разделение в рамките на етнически обособени общности е нещо характерно за политическия живот в Близкия изток през епохата. В случая с древен Израел обаче именно то поставя начало в развитието на една успешна териториална държавност, която процъфтява след него.

Ключови думи: извори; Израил; Юдея; племена; Шешонк; реформи; бунтове.

Съединението и разединението — във всичките им политически измерения, съпътстват развитието на държавността и това е нещо естествено за човешките общества. По неписано правило проучванията свързват, не без идеологическо въздействие, *съединението* с успеха, докато за *разединението* е запазен провалът или поне неуспехът. Историята обаче дава редица примери за ситуации, при които именно разединението трасира пътя към една успешна държавност, особено когато то е предопределено от действията на управляващия съединението елит. На следващите страници ще бъде разгледан пример за посочената ситуация от миналото на древен Израел, чийто фокус е разпадането на Обединеното еврейско царство след смъртта на Соломон, описано подробно в две от историческите книги на старозаветния текст¹.

1. Пътят към Разединението: еволюцията на древноеврейската държавност от края на XIII до края на X в. пр. Хр.

Културните региони на древния Близък изток развиват различни форми на държавност — резултат от динамиката на противичащите в техните граници социално-политически процеси. Двете класически цивилизации на Изтока — Двуречието и Египет, извървяват също толкова класическия път от племенни формации и градове-държави до териториални държави и империи. Регионът на Сиро-Палестина или Ханаан, обхващащ пространството между Тавърските планини в дн. Турция на север и п-ов Синай в дн. Египет на юг, има по-различна съдба, макар и да се разполага между посочените две цивилизации. През III-то и

¹ Настоящото проучване следва традиционните съкращения в названията на старозаветните книги по синодалното издание на Библията от 1993 г. Основните издания, ползвани за източници в предлаганото проучване, са: **Библия, сиреч книгите на свещеното писание на Ветхия и Новия Завет:** Синодално издание, София 1993 и **The Bible with the Apocryphal/Deuterocanonical Books. New Revised Standard Version.** Edited by Zaine Ridling. National Council of the Churches of Christ, USA 1989 (по-надолу в текста цитирано чрез съкращението The Bible NRSV).

II-то хил.пр. Хр. земите му са доминирани от многобройни градове-държави и племенни формации, като първите преобладават в районите по крайбрежието на Средиземно море, а вторите във вътрешността. Териториалната държавност тук ще възникне едва през I хил. пр. Хр. — след „големия срыв“ на късно-бронзовите култури и преселенията на арамеите, и „морските народи“ от периода XIII — XI в. пр. Хр.

Част от набелязаните общи процеси е и развитието на древноеврейските племена, заели планинските райони на централна Палестина към края на XIII в. пр. Хр., в резултат от продължителни борби с ханаанските градове-държави. Още в хода на преселението им възниква съюз на дванадесет еврейски колена, начело с Исус Навин, имащ за задача да координира нахлуването в Палестина и да поделит завзетите към момента територии между племената². По своя характер съюзът е култов — негов център е светилището на Яхве в Силом, племенен, защото обединява племената от една етноезикова общност, и политически, понеже цели да съгласува действията на техните старейшини помежду им и с околните държави. През последвалата *Епоха на Съдиите* съюзът ще отслабне, но все пак ще бъде съхранен чрез възникването института на съдиите — харизматични вождове, имащи ролята на върховни арбитри, духовни лидери и военачалници³. Характерните за периода външен натиск, вътрешни противоречия и продължаващите войни с ханаанците стават фактори, довели до налагането на царска власт — след сериозна обществена дискусия между племенните елити и жречеството на Яхве, отразена изчерпателно в Стария завет⁴. Именно това поставя началото на териториалната държавност сред евреите и в Палестина въобще.

През *Епохата на Обединеното царство* въпросният тип държавност реализира основните си механизми: постоянната армия (Давид), централизирания дворцов апарат (Давид, Соломон), данъчната и областната системи на управление (Давид, Соло-

² Повече подробности за създаването на племенния съюз „Израел“, чието начало впрочем старозаветният текст поставя още по време на странстването из пустините под ръководството на Мойсей, вж. у **Циркин, Юлий**. История библейских стран: Астрель, Москва 2003, с. 112—118.

³ Исторически и извороведски проучвания върху събитията от Епохата на Съдиите вж. у **Callaway, Joseph, Shanks, Hershel**. The Settlement in Canaan. The Period of the Judges. — IN: Ancient Israel. From Abraham to the Roman Destruction of the Temple. Edited by Hershel Shanks. Third Edition. Washington DC, 2011, pp. 59-83, **Liverani, Mario**. Israel's History and the History of Israel: Equinox, London — Oakville 2005, pp. 52-76.

⁴ Дискусията — вероятно диахронна инвенция, се състояла в гр. Масифа между последния от съдиите — пророк Самуил, който желаел да съхрани властта си, и родовите старейшини, вж. I Цар. 8: 11—18. Основни аргументи на Самуил срещу приемането на царската власт били данъците, трудовата и военната повинности, които царете щели да наложат над населението, но именно това са едни от основните характеристики на териториалната държавност.

мон), централизацията на култа (Соломон)⁵. Днес вече е известно — описанието на периода в библейските текстове е диахронно, изпълнено е с редица по-късни идеологически инвенции и е съставено в характерен за други епохи панизраелски дух, с цел Единното царство да бъде идеализирано⁶. Въпреки изложеното, все още никое изследване не е отрекло изброените постижения на царството, независимо от дискусиите около техния характер, обхват и дълбочина.

2. Разединението: извори, хронология, събития

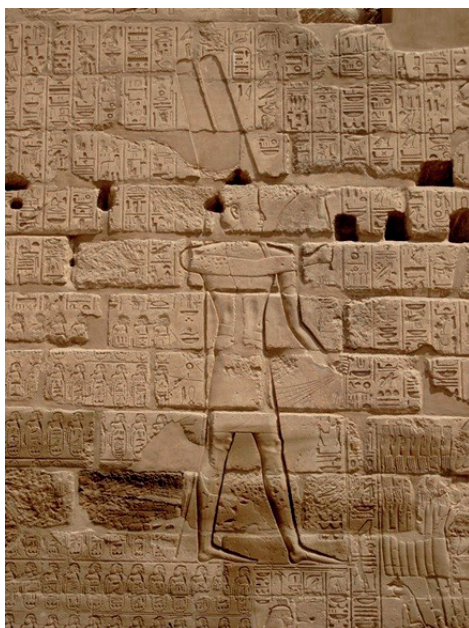
Разединението се оказва краткотраен процес, ала с дълготрайни последици за древноеврейското общество. Отражено е сравнително изчерпателно в две от историческите книги на Стария завет — III Царства 12: 1-33, 14: 25-26 и II Паралипоменон 10: 1-19, 12: 2-9, 13: 8-12, повтарящи изложеното у Царства в съкратен или частично изменен вариант. Източниците, при все че се базират на недостигнали до нас съчинения от втората половина на X в. пр. Хр. като „Книга за ежедневните дела“, са късни. Съставени през VII-VI в. пр. Хр. по време на Вавилонския плен и окончателно редактирани през V в. пр. Хр., по времето на Ахеменидската империя, те са силно повлияни от идеологията на Второзаконието и нейните две „оси“ — легитимността на Давидовата династия (от племето на Юда), за сметка на другите еврейски династии (произхождащи от други племена), и легитимността на храмовото свещенство, за сметка на местното яхвистко жречество⁷. Част

⁵ Изчерпателни исторически и археологически проучвания върху Епохата на Обединеното царство, вж. у **Циркин, Юлий**. История..., стр. 133-173, **Finkelstein, Israel, Silberman, Neil Asher**. The Bible Unearthed. Archaeology's New Vision of Ancient Israel and the Origin of Its Sacred Texts: A Touchstone Book, New York 2002, pp. 123-145, **Liverani, Mario**. Israel's History..., pp. 77-103, **Lemaire, Andre**. The United Monarchy. Saul, David and Solomon. — IN: Ancient Israel. From Abraham to the Roman Destruction of the Temple. Edited by Hershel Shanks. Third Edition. Washington DC, 2011, pp. 85-128.

⁶ Тъй като *Книгите Царства* са записани в Юдея сравнително късно — през VII в. пр. Хр. и под влияние на храмовото жречество, те излагат един идеализиран образ на Обединеното царство, в който вписват редица от характеристиките на своето време, две от които са водещи: легитимизмът на управляващата Юдея династия — Давидовият дом, и легитимизмът на Соломоновия храм като единствено законно средище на вярата в Яхве. В този план делата на Давид и Соломон са представени преувеличено, с цел историческите им алтернативи да бъдат делегитимирани. Вж. по въпроса **Liverani, Mario**. Israel's History..., p. 308-341. Критичен археологически поглед върху описанието на Обединеното царство в Стария завет вж. у **Finkelstein, Israel**. State Formation in Israel and Judah: A Contrast in Context, a Contrast in Trajectory. — IN: Near Eastern Archaeology, Vol. 62, No. 1/1999, pp. 35-52, p. 36-39.

⁷ Съставянето и по-сетнешното редактиране на *Книгите Царства* било сложен литературен процес, отразен в текstkритични данни за поне три редакции, с отправна точка в епохата на Второзаконието — властването на Йосия, през VII в. пр. Хр. Вж. по този повод обобщението у **Knoppers, Gary**. Theories of the Redaction(s) of Kings. — IN: The Books of Kings. Sources, Composi-

от изворите е и едно външно свидетелство — древноегипетски йероглифен запис от края на Х в. пр. Хр. Записът е стенен надпис от т. нар. Бубастидска порта в храма на бог Амун в Карнак, описва поход на фараон Шешонк I от XXII либийска династия в Палестина и съдържа дълги списъци с названията на покорени или разрушени от египетските войски селища⁸ (вж. фиг. 1).

Фиг. 1. Надпис на Шешонк I от храма на Амун в Тива

Наличен е сериозен проблем с по-точната хронология на процеса, чието начало се поставя в годината, когато умира Соломон и синът му Ровоам заема трона. Въпросната година е обаче дискуссионна. Към момента са предложени аргументирано няколко дати: 931, 930, 928, 922, като в по-новите проучвания се предпочита 931/930 г. пр. Хр.⁹ Последната дата се възприема и в настоящето изследване.

Процесът на Разединението е отразен в разкази за три основни събития: 1. Скандалът в град Сихем между новия монарх Ровоам и родовите старейшини на десетте северни племена, а именно — Вениамин, Ефрем, Дан, Манасия, Исахар, Завулон, Ашур (или Ашер), Нафталим, Гад и Рувим. 2. Египетският поход на Шешонк I в земите на Палестина — през териториите на двете еврейски царства и 3. Култовите реформи на Йеровоам I в нововъзникналото Северно царство — Израил. Между първите две изброени

tion, Historiography and Reception. Edited by Baruch Halpern and Andre Lemaire. Brill: Leiden 2010, pp. 69-88, p. 70-84.

⁸ За египетския източник вж. **Pritchard, James B.** Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament. Third Edition with Supplement: Princeton University Press, Princeton — New Jersey 1969, pp. 263–264, а също и анализа у **Kitchen, K. A.** The Third Intermediate Period in Egypt (1100-650 BC): Aris & Phillips Ltd., Warminster 1986, 293-300.

⁹ За посочената дата 931/930 г. пр. Хр. вж. **Finkelstein, Israel, Silberman, Neil.** The Bible Unearthed..., p. 20, 131, **Liverani, Mario.** Israel's History..., p.106, **Horn, Siegfried, McCarter, Kyle.** The Divided Monarchy. The Kingdoms of Judah and Israel. — IN: Ancient Israel. From Abraham to the Roman Destruction of the Temple. Edited by Hershel Shanks. Third Edition. Washington DC, 2011, pp. 139–207, p. 139. Задълбочен анализ върху проблема с точната дата на Разединението в светлината на посочените хипотези вж. у **Thiele, Edwin.** The Mysterious Numbers of the Hebrew Kings. New Revised Edition: Kregel Publications, Grand Rapids 1983, pp. 79-101.

събития има преки хронологически връзки, докато хронологията на третото не е изяснена.

Скандалът в Сихем. Сихем неслучайно става арена на Разединението. Това бил най-важният за евреите град в северен Израел още от края на XIII в. пр. Хр. насетне¹⁰. След смъртта на Соломон Ровоам заел трона в Йерусалим, но по традиция от времето на Давид той трябвало да получи одобрението и на северните племена в Сихем, понеже произхождал от най-голямото южно племе — Юда. Царят и свитата му пристигнали в града, където се срещнали с делегация на северните старейшини, водена от доскорошния политически емигрант Йеровоам, които поставили социални по характера си условия за признаването¹¹. Според библейския текст: *„твоят баща ни наложи тежко иго, ти пък облекчи ни жестокото робство от баща ти и тежкото иго, що ни е той наложил, и тогава ще ти служим“*¹².

Ровоам изглежда не очаквал подобни искания и пожелал да отговори след три дни, през които се съветвал с две групи служители, отбелязани в извора като „старци“, служили още при баща му, и „младежи“, назначени от самия него. Както може и да се очаква, всяка от двете групи служители му дала различен съвет. И докато „старците“ го съветвали да отстъпи, то „младежите“ го подтикнали към безкомпромисност¹³. При втората си среща със северните старейшини управникът отхвърлил исканията им и дори ги заплашил: *„И царят грубо отговори на народа и не послуша съвета, що му бяха дали старците; и говори по съвета на младежите и рече: баща ми ви наложи тежко иго, аз пък ще увелича вашето иго; баща ми ви наказваше с бичове, аз пък ще ви наказвам със скорпи“*¹⁴. Съвсем очаквано старейшините, наречени в източника „цял Израил“, били възмутени от дадения отговор. Те отказали да признаят Ровоам за цар и се оттеглили от Сихем с възгласа: *„Какъв дял имаме у Давида? За нас няма дял у сина Исеев; по шатрите си, Израилю! Сега знай своя дом, Давиде! И Израил се разотиде по шатрите си“*¹⁵. Последвал сериозен инцидент — в напрегнатия момент Ровоам пратил на Север един от най-важните си служители, Адонирам, „началник на данъците“

¹⁰ Вж. Liverani, Mario. Israel's History..., p. 83-85.

¹¹ Вж. III Цар. 12: 1-3, II Парал. 10: 1-3.

¹² Вж. III Цар. 12: 4 и II Парал. 10: 4. Трябва да се отбележи, че в новото издание на библейския текст изразите „тежко иго“ и „жестоко робство“ са преведени като „heavy yoke“ и „hard service“, вж. The Bible NRSV..., p. 690, 1 Kings 12: 4. Без съмнение — при сравнение на двата превода в ключовите термини се долавя определено двусмислие.

¹³ Вж. III Цар. 12: 5-12, II Парал. 10: 6-12.

¹⁴ Вж. III Цар. 12: 13-14, II Парал. 10: 13-14.

¹⁵ Вж. III Цар. 12: 16, II Парал. 10: 16.

— да събере данъци или отряди за трудова повинност, който обаче бил нападен от въстаналите израилтяни и убит с камъни¹⁶. Уплашен от случилото се, царят побегнал от Сихем в Йерусалим на колесница, а недоволните старейшини на северните племена се събрали на неуточнено в източника място, обявили отделянето си от „Давидовия дом“ и издигнали за свой цар Йеровоам¹⁷.

Според извора още при пристигането си в столицата Ровоам планирал да проведе поход срещу бунтовниците. Съветите на служителите му и намесата на пророк Самей обаче спрели замисляното начина-

ние поради страх от гражданска война и то при крайно неизгоден за Юдея дисбаланс, в чиито рамки Давидовият дом получил подкрепа само от две по-малки племена — Вениамин и Симеон, срещу всички останали¹⁸. В основни линии, това е събитийната последователност на писмения наратив във връзка с първото и най-важно събитие на Разединението. Пряка последица от него било прокарването на нова граница северно от земите на Вениамин, разделяща териториите на вече бившето Обединено царство на две еврейски държави — Израил и Юдея (вж. фиг. 2).

Обобщените данни се нуждаят от три коментара. Първо, с изразите „тежко иго“ и „жестоко робство“ в извора са обозначени две от основните задължения за жителите от северните племена, наложени от Давид и Соломон в полза на централизиращата се царска власт — заплащането на данъци (в натура) и употребата на работна сила по системата на трудова повинност (ангария),

Фиг. 2. Карта на разделенията на царствата

¹⁶ Вж. III Цар. 12: 17-9, II Парал. 10: 17-19. Трябва да се отбележи, че и тук има сериозна терминологична разлика между Синодалното издание и The Bible NRSV, където длъжността „началник на данъците“ е преведена като „taskmaster over the forced labor“, вж. The Bible NRSV..., р. 691, 1 Kings 12: 18. Циркин не изключва възможността Адонирам да бил пратен от Ровоам с някаква дипломатическа мисия при бунтовниците, вж. Циркин, Юлий. История..., с. 175. Предположението на руския автор изглежда много логично, особено ако се отчете моментът, в който служителят тръгнал на север — след оттеглянето на племенните старейшини от Сихем.

¹⁷ Вж. III Цар. 12: 17-20, II Парал. 10: 17-19.

¹⁸ Вж. III Цар. 12: 21-24, II Парал. 11: 1-4.

които предизвикали още при въвеждането си широко недоволство.

Второ, внимание заслужава фигурата на Йеровоам — превърнал се от главен просител в главен опонент на младия цар. Детайли за него ще бъдат изложени по-долу (в част 3. от настоящия текст), като тук ще бъде отбелязано, че той произхождал от средите на родовите старейшини на Ефрем, бил царски служител при Соломон и оглавил бунт срещу управника, след който избягал в Египет. Бунтът станал причина Йеровоам да се сдобие с авторитет сред северните племена още преди да оглави опозицията срещу младия цар. При всички обстоятелства в Сихем той не действал сам. Зад него стояли старейшините на Севера и регионалната сила, дала му убежище по време на изгнанието.

Трето, историческият разказ за първото събитие на Разединението в III Царства 12 принадлежи към по-широка интерпретативна схема, в чиято основа стои пророчеството на Ахия от Силом (III Царства 11), произнесено по времето на Соломон за Йеровоам, че Яхве ще му даде по-голямата част от Единното царство, защото Соломон допуснал да се почитат езически божества и дори самият той, под влияние на многобройните си жени от харема, им станал поклонник¹⁹. Подобна схема е без съмнение идеологически мотивирана — теологическа и наложена в структурата на текста много по-късно от описаните в него факти.

Походът на Суса-ким.

Старозаветният текст обозначава с името „Сусахим“ фараон Шешонк I. Второто събитие от разглеждания процес не е свързано с раздорите между еврейските племена, а с нашествие на външна сила. Неговата

Фиг. 3. Карта на египетския поход
в Палестина

¹⁹ Вж. III Цар. 11: 4-12, 26-39, а също и Finkelstein, Israel, Silberman, Neil. The Bible Unearthed..., p. 162-164.

хронология е много по-сигурна, защото е отразена и в синхронни египетски текстове, затова проучванията го датират с 926/5 г. пр. Хр.²⁰ Формулата, чрез която двата основни старозаветни текста въвеждат разказа за него, е почти идентична: „На петата година от Ровоамовото царуване египетският цар Сусахим излезе против Иерусалим“, според III Царства и „На петата година от Ровоамовото царуване Сусахим, египетски цар, дигна се против Иерусалим“, според II Паралипоменон²¹. Кампанията на фараона била мащабно начинание, засегнало почти всички държавни формации в Палестина — филистимските градове на югозапад и по крайбрежието, Израил на север и Юдея на юг (вж. фиг. 3).

Походът е описан много различно в източниците. Първо, по отношение на своите цел и обхват, надписът на Шешонк говори за покоряване на съседните страни в Азия, изброявайки названията на около 180 селища, разположени из териториите на гореспоменатите формации, докато старозаветните записи сочат за цел Йерусалим и изброяват за засегнати около десетина селища в Юдея²².

Второ, наблюдават се сериозни разлики в описанието на събитието сред самите библейски източници. Изненадващо III Царства, глава 14 разказва за похода твърде накратко, сочейки: датата му, идването на фараона в Йерусалим, подчиняването на Ровоам и разграбването на храмовете и дворцовите съкровища²³. Разказът в II Паралипоменон, глава 12, е много по-пространен. В него освен датировъчната формула се описват броят и съставът на египетската войска (1200 бойни колесници и 60 000 пехотинци), сочи се превземането на неназовани по име юдейски селища, достигането на египетската армия начело с фараона до Йерусалим, който бил разграбен (храмовете и дворцови съкровища) и подчинението на Ровоам, като преди това — в глава 11, е описана строителната дейност на юдейския цар по редица крепости в южната и западната част на страната, може би в очакване на кампанията²⁴. И двата старозаветни източника не говорят за

²⁰ За възприемането на посочената дата вж. **Kitchen, K.** The Third Intermediate Period..., p. 295, **Finkelstein, Israel, Silberman, Neil.** The Bible Unearthed..., p. 161-162, **Liverani, Mario.** Israel's History..., p. 101, **Horn, Siegfried, McCarther, Kyle.** The Divided Monarchy..., p. 131.

²¹ Вж. III Цар. 14: 25, II Парал. 12: 2.

²² Вж. анализа на събитието от гледна точка на египетските извори у **Kitchen, K.** The Third Intermediate Period..., p. 293-300, а от гледна точка на старозаветните у **Horn, Siegfried, McCarther, Kyle.** The Divided Monarchy..., p. 131-133 и **Liverani, Mario.** Israel's History..., p. 101-103.

²³ Вж. III Цар. 14: 25-27.

²⁴ Вж. II Парал. 12: 2-10, 11: 5-12.

обхвата на похода в съседните на Юдея страни, премълчавайки понесените от Израил и Филистия удари. Но за сметка на това и двата източника описват сходно разграбването на съкровищата от Йерусалим — по идеологически причини, а и вероятно защото събитието оставя травмиращ спомен в юдейската историческа памет. Все пак разграбването било първото мащабно посегателство върху Соломоновия храм след издигането му: *„Египетският цар Сусахим дойде в Йерусалим и отне съкровищата на дома Господен и съкровищата на царския дом; отне всичко, отне и златните щитове, които бе направил Соломон“*²⁵.

Вече беше отбелязано, че кампанията на Шешонк I била мащабно и със сигурност продължително начинание (вж. фиг. 3). При комбиниране данните от египетския и старозаветните източници би могъл да се очертае и нейният ход. Протекла е на два етапа, ако следваме топографията на списъците със селища, покорени от египетските сили. През първия египтяните подчинили Филистия заедно с големите ѝ и добре укрепени градове като Газа, Рафия, Шарухен и Герар. Оттам навлезли в северна Юдея, завземайки Македа и Гибеон. Заслужава да се отбележи, че текстът на Шешонк I не говори за завземане на Йерусалим, нещо повече — той дори не го споменава, а археологическите проучвания на града също не засвидетелстват разрушения през разглеждания период. Следователно, колкото и да се опитват да внушават старозаветните записи в юдео-центричен дух, фараонът не само че не е завзел Йерусалим със сила, но и най-вероятно въобще не е стигнал до него. Изглежда Ровоам сам е посрещнал египетската армия по пътя ѝ (най-близката точка до Йерусалим бил Гибеон) и се подчинил доброволно на „по-силния“, донасяйки му съкровищата от своята столица — във функцията на трибут! След Гибеон войските на фараона нахлули в южен и централен Израил, където разрушили редица големи градове: Сихем, Таанах, Мегидо, Бет-Шеан, което е засвидетелствано археологически²⁶. Оттам египтяните продължили на запад и по крайбрежието на Средиземно море се върнали във Филистия, опустошавайки редица селища в равнината Шефела като Сокох, Гезер, Ашдод и Ашкелон. След оперативна пауза с неизвестна продължителност настъпил и вторият етап от кампанията. От базите си във Филистия силите на Шешонк I атакували цяла южна Юдея и района чак до залива Акаба, завземайки редица добре укрепени селища като Хеброн,

²⁵ Вж. II Парал. 12: 9 и сравни с III Цар. 14: 26.

²⁶ Повече подробности за сериозните разрушения в големи израилски селища като Бет-Шеан, Мегидо и Таанах, датирани в края на X в. пр. Хр. и свързвани сигурно с похода на Шешонк I вж. у Finkelstein, Israel, Silberman, Neil. The Bible Unearthed..., p. 161-162.

Беер-шева, Арад, Йерохам, Рамат-матред, стигайки далеч на юг до Хазар-аддар и, може би, Ецион-гебер. С това разрушителният поход на египтяните завършил, а страните, които египетските сили прекосили, признали сюзеренитета на фараона.

Какво целял Шешонк I с военното си начинание? На първо място, да възстанови египетския контрол по трасето на главния търговски път по крайбрежието на Средиземно море — поне до долината Йезреел, откъдето пътят продължавал към Дамаск. На второ място, да възстанови политическото влияние на Египет в Палестина, отслабено след края на Египетската империя от епохата на Новото царство през XII в. пр. Хр. и по време на Обединеното царство. И на трето място — да отслаби двете еврейски държави, като заедно с това предотврати възможността да се обединят чрез сила, разгромявайки войските им. Трябва да се отбележи, че макар и не задълго, очертаните цели били постигнати.

Целият изворов наратив за второто събитие на Разединението поставя и някои загадки във връзка с несъответствията си. Ако разликите в наратива между библейските и египетския източник са лесно обясними с оглед различните историографски традиции, към които принадлежат записите, то как да се обяснят разликите между самите библейски свидетелства, съставени в един идеологически дух, целящ да преувеличи ролята на вече малкото Юдейско царство в разигралите се събития? В този план юдео-центричната гледна точка на анонимния историк (или историци!), записали съдържанието на III Царства и II Паралипоменон, е напълно разбираема. Именно тя става причина да бъде премълчано опустошението на Израил от египетските сили. Но това не дава отговор на въпроса за разликите в съдържанията на двете старозаветни свидетелства, което се нуждае от допълнителни текстологични изследвания. Под формата на работна хипотеза би могло да се предположи, че част от въпросните разлики се дължат на различни източници, ползвани за съставянето на двете книги и на различни цели, преследвани в рамките на тяхното изложение, ала все пак въпросът остава отворен.

Култовите реформи на Йеровоам. Третото събитие на Разединението — реформите на първия израилски цар, не е отразено във външен източник, а само в двата старозаветни текста и то много различно. Описано е по-изчерпателно в III Царства 12: 25-33, и по-кратко, чрез употребата на алюзии за някои от установените практики в II Паралипоменон 13: 4- 12. Историческото му разполагане и съответно — датиране, спрямо второто събитие на процеса е много проблемно. В III Царства разказът за реформите

е поместен след този за завръщането на Ровоам в Йерусалим и отказа му да предприеме поход срещу бунтовния Север и преди кампанията на Шешонк I, т.е. ок. 931/0 – 926/5 г. пр. Хр. II Паралипоменон обаче прави алузии за реформите, в контекста на разказ за война между Йеровоам I и синът на Ровоам – Авия, заел трона в Йерусалим ок. 911 г. пр. Хр., т.е. поставя ги след египетската кампания и преди момента на сблъсъка с втория юдейски цар, ок. 926/5 - 911/0 г. пр. Хр. Дали култовите начинания били проведени веднага след разделението на царството, както ги разполага III Царства, или по-късно, според изложението им в II Паралипоменон, остава загадка. Засега най-сигурни са общите им хронологически рамки, съвпадащи с управлението на Йеровоам I в Израил, ок. 931/0 - 909 г. пр. Хр. Сигурно е и това, че въпросните реформи дошли в резултат от първото събитие на Разединението – скандала в Сихем.

Според III Царства, уплашен да не би народът му да премине към Давидовия дом и дори към самия Ровоам, като ходи да принася жертви в Храма в Йерусалим, Йеровоам издигнал две нови светилища: *„И царят, като се посъветва, направи два златни телеца и каза (на народа): не ви трябва да ходите в Йерусалим; ето твоите богове, Израилю, които те изведоха из Египетската земя. И единия постави във Ветил, а другия – в Дан. Това доведе до грех, защото народът почна да ходи при единия от тях, даже в Дан (и оставиха храма Господен). И съгради капище на оброчището и постави от народа свещеници, които не бяха от Левиевите синове“*²⁷. По-нататък източникът описва установяването на религиозен празник – „подобен на оня празник, какъвто имаше в Иудея“, и на приношения в двата култови центъра²⁸. Данните в II Паралипоменон допълват „общата картина“ със съобщения за прогонени свещеници и левити и за назначения на заместващи ги лица, които били неподходящи и заемали култовите си служби с подкупи²⁹. Основните внушения на библейския текст във връзка с реформите са ясни – била изградена „алтернативна“ на храмовата култова система, в чиито рамки: Яхве е почитан в образа на златен телец, в Дан и Ветил са са издигнати нови светилища, по време когато в Йерусалим вече имало един храм за Бога, а традиционното яхвистко жречество е прогонено от земите на Израил – и всичко изброено, защото Йеровоам „се боял“ народът му да не премине към Ровоам.

²⁷ Вж. III Цар. 12: 28-31, а също и варианта на текста, преведен в The Bible NRSV..., р. 692, 1 Kings 12: 25-31.

²⁸ Вж. III Цар. 12: 32-33.

²⁹ Вж. II Парал. 13: 9-11.

Никое от събитията на Разединението не е описано по-пристрастно и идеологически мотивирано, колкото разгледаното. И това е напълно разбираемо, защото библейският текст е съставен и редактиран в книжовните кръгове на храмовото свещенство в Йерусалим, не в култовите центрове на Израил. Изложеното наблюдение се споделя и в проучванията³⁰. Наративната схема, по която реформите са отразени, е диахронна и доминирана от идеите на Второзаконието през VII в. пр. Хр., когато централизацията на култа към Яхве и неговият единствен Храм в юдейската столица вече е завършена³¹. Ключовите „обвинения“ на анонимния историк към начинанията на Йеровоам I са отправени с по-късна дата, резултат са от друга социално-политическа реалност и следователно историческата им достоверност е съмнителна.

Изложеното наблюдение ще бъде подкрепено с три аргумента. Първо, Дан и особено Ветил в никой случай не били „нови светилища“, а древни центрове на яхвизма, сочени за такива още по времето на Патриарсите³². През *Епохата на Съдиите* Ветил бил толкова важно средище, че в него се съхранявала Скинията със Завета. Разбира се, с централизацията на култа в Соломоновия храм подобни локални светилища започнали да губят своята роля, но самата централизация около края на X в. пр. Хр. била едва в своето начало — при това несигурно, понеже насърчаващото я Обединено царство се разпаднало. Второ, както сочат сравнителните анализи на резултатите от археологическите проучвания из цял днешен Израел, фигурите на метални бикове (или телци) били древен и свързан предимно с местните светилища символ на Яхве, поне до началото на VIII в. пр. Хр.³³ Категоричното осъждане на символа в Петокнижното Битие е резултат от много по-късна редакция на храмовото свещенство. И трето, най-малко достоверен исторически изглежда „страхът“ на Йеровоам, че „сърцето на народа му ще се обърне“ — покрай поклонничеството в Йерусалимския храм, към потисника Ровоам, срещу когото действията на поне девет от северните племена засвидетелстват впечатляващо единство.

³⁰ Вж. **Horn, Siegfried, McCarther, Kyle**. *The Divided Monarchy...*, p. 133-135, **Geller, S. A.** *Priests and Ritual*. — IN: *The Wiley Blackwell Companion to Ancient Israel*. Edited by Suzan Niditch. Wiley Blackwell 2016, pp. 297-316, p. 311-312, **Liverani, Mario**. *Israel's History...*, p. 337-341.

³¹ Вж. **Finkelstein, Israel, Silberman, Neil**. *The Bible Unearthed...*, p. 149-150, 164-168, **Horn, Siegfried, McCarther, Kyle**. *The Divided Monarchy...*, p. 134.

³² Вж. по-подробно **Horn, Siegfried, McCarther, Kyle**. *The Divided Monarchy...*, p. 134. **Geller, S. A.** *Priests and Ritual...*, p. 311-312. За връзката на Ветил с епохата на Патриарсите вж. данните относно изградените там жертвеници и принасяните им жертви от Авраам и Яков в Бит. 12: 8, 28: 10-22.

³³ Вж. **Horn, Siegfried, McCarther, Kyle**. *The Divided Monarchy...*, p. 135.

Реформите на първия израилски властник трябва да се обяснят с привързаността на храмовото жречество към Давидовата династия и с желанието неговата етнически нехомогенна, но все пак яхвистка държава да има свои — независими от външни намети, култови средища. Средищата са традиционни и новият им статут бил резултат от настъпилото политическо разединение, не от някаква внушавана в библейския текст изначална схизма. С оглед на факта, че нямаме данни жителите на Израил да са се възпротивили срещу реформите — те дори посещавали светилищата в Дан и Ветил редовно, нещо което анонимният историк не успява да прикрие, може да се твърди — начинанията на Йеровоам в култовата сфера са срещнали обществена подкрепа³⁴.

Какво сигурно можем да извлечем от анализа на трите разгледани събития, играещи ролята на причини за Разединението? Можем да приемем библейския разказ за скандала в Сихем за достоверен, въпреки диахронните идеологически влияния в съдържанието му. Ходът на случилото се там изглежда достоверен и във връзка с основната причина за недоволството — социалната политика на Соломон, и във връзка с реакциите на участващите в сблъсъка страни — Ровоам и старейшините на северните племена. Старозаветните и египетските извори в съчетание дават приемлива представа за кампанията на Шешонк I. Нейна цел със сигурност не е била столицата на Юдейското царство, а цяла Палестина, особено крайбрежните ѝ части, където минавал важният за „Страната на фараоните“ път. Много по-проблемен е разказът за третото събитие — реформите на Йеровоам I. Сигурната информация, която може да се извлече от преднамерените сведения в двете библейски книги, сочи, че владетелят издигнал със статут на царски две древни светилища в Дан и Ветил — в двата края на страната си, по напълно държавнически причини, не „за да конкурира“ Храма в Йерусалим. Светилищата и упражняваните в тях култови практики били традиционни за северните еврейски племена и не предизвикали брожения сред тях. Опитът да бъдат компрометирани е резултат от късна инвенция, осъществена по време, когато те вече били разрушени от Асирия заедно с поддържащата ги държава.

3. Разединението: защо?

За да разберем защо се стига до Разединението, трябва да от-

³⁴ Вж. примерно III Цар. 12: 30, 33, където анонимният историк забелязва участието на израилтяните в установените от Йеровоам празненства в Дан и Ветил заедно с поклонническите им пътувания до тях.

четем факта, че в древен Израел през X в. пр. Хр. съжителстват два паралелни и взаимосвързани свята — на управляващата страната върхушка, стремяща се към налагането на централизирана власт, и на обитаващите страната жители, принадлежащи към дванадесет еврейски племена. Независимо от късните редакции, въпросното съжителство е добре отразено в старозаветните текстове, които примерно редовно съобщават племенната принадлежност на израилските царе, поне до средата на IX в. пр. Хр.³⁵ От интерес тук е динамиката в отношенията между световите, всеки от които имал ясно изразена социална стратификация. В светлината на изложеното предпоставките за разглеждания процес могат да се обособят в две групи — вътрешни, свързани с обществено-политическото положение в населяваните с евреи части от Палестина, и външни — свързани с политиката на важната регионална сила Египет.

Ключови за Разединението са вътрешните. Наличният писмен и археологически материал допуска обособяването им в три подгрупи: социални, политически и обществено-икономически — свързани с различната и добре засвидетелствана археологически динамика в развитието на северните и южни еврейски племена.

III Царства 12 указва ясно главната причина за недоволството в Сихем — социалната политика на Соломон, характеризирана с термините „тежко иго“ и „жестоко робство“. Известно е, че прочутият цар провел данъчно-административна реформа, описана подробно в III Царства 4³⁶. Той разделил страната на 12 области, начело на които назначил отговорни лично пред него управители. Всяка област трябвало да снабдява двореца с данъчни постъпления (в натура) за един месец в годината и да предоставя работна ръка за строителните начинания на управника по системата на трудовата повинност (ангария). „Разковниче на недоволството“ станала ангарията. Според старозаветните сведения тя била наложена над покореното ханаанско население, докато евреите от северните племена били назначавани за надзиратели в трудовите отряди³⁷. С оглед случилото се в Сихем през 931/0 г.

³⁵ Така например в III Цар. 11: 26 е указано, че Йеровоам е от коляното на Ефрем, а в III Цар. 15: 27 е посочено, че Вааса — заел трона в Израил след преврат срещу наследника на Йеровоам Надав около 908 г. пр. Хр., произхожда от коляното Исахар.

³⁶ Вж. III Цар. 4: 8-19, 27, а също и **Lemaire, Andre**. The United Monarchy..., p. 107-108, **Naaman, Nadav**. Solomon's District List (1 Kings 4: 7-19) and the Assyrian Province System in Palestine. — IN: Ancient Israel's History and Historiography. The First Temple Period. Collected Essays. Volume 3. Edited by Nadav Naaman. Eisenbrauns: Winona Lake 2006, pp. 102-119.

³⁷ Вж. III Цар. 9: 20-23, III Цар. 11: 27-28, **Lemaire, Andre**. The United Monarchy..., p. 109, 128, **Horn, Siegfried, McCarther, Kyle**. The Divided Monarchy..., p. 129-130.

пр. Хр. обаче може да се предположи, че и някои социални слоеве сред северните еврейски племена също били мобилизирани за изпълнението ѝ. Принципно системите от данъци и трудови повинности са един от стълбовете на териториалната държавност. Без тях Соломон не би предприел широката си строителна дейност, нито пък щеше да има пирамиди в Египет или зигурати в Двуречието. Проблемът е, че при налагането им в Обединеното царство първо Давид, впоследствие и Соломон допускат съществена слабост. А именно — тяхното племе Юда и сателитното му Симеон били изключени от двете системи, т.е. били поставени в привилегировано положение спрямо другите древноеврейски племена. Изворите отбелязват накратко особеността на статута в рамките на държавната система, но запазват подозрително мълчание по въпроса в какво точно се изразявали привилегиите им. В допълнение към това Давид и Соломон набирали своите дворцови служители, областни управители и висши офицери предимно измежду членовете на Юда. Обобщеното неравнопоставено положение сред еврейските племена установил първо Давид — признат за владетел от Севера едва след 7-годишна гражданска война и редица междуплеменни сблъсъци³⁸. Развитието на държавния апарат по времето на Соломон задълбочило „социалната пропаст“ между Севера и Юга. Както може и да се очаква — започнали брожения. Първият сериозен знак за тях станал бунтът на Йеровоам, датиран ок. 945 - 931 г. пр. Хр. и осветлен в библейските извори³⁹. Според сведенията Йеровоам бил „силен човек“, забелязан от Соломон и натоварен от него със задачата да организира трудовата повинност около строежите в гр. Мило за „работниците от Йосифовия дом“ — израз, обозначаващ земите на двете най-силни северни племена, Ефрем и Манасия, извеждащи родословието си от общ патриарх — Йосиф. След среща на Йеровоам с пророк Ахия от Силом той получил предсказание, че ще наложи властта си над десет от еврейските колена заради „греховете на Соломон“ и като „надзорник на трудови отряди“, „вдигнал ръката си против царя“, но бунтът му бил потушен, а той избягал в Египет при „Сусахим“. Макар и текстът да описва бунта в религиозни термини, отбелязаната в него социална ситуация — работите в Мило, сочи категорично мотивите на въстаниците. „Йосифовият дом“ във функцията на топоним ни отвежда сигурно към териториалния обхват на събитието — централните части на Севера.

³⁸ Вж. II Цар. 2: 1-5; 3, а също и Liverani, Mario. Israel's History..., p. 90-94, Циркин, Юлий. История..., с. 145-149.

³⁹ Вж. III Цар. 11: 26-43, Циркин, Юлий. История..., с. 172-173, Lemaire, Andre. The United Monarchy..., p. 110.

Интерес сега заслужават политическите измерения на Соломоновите административни реформи. Без съмнение — мероприятията засилили централната власт, позволявайки ѝ да използва по-широко ресурсите на страната. Две положения в тях обаче станали източник на недоволство. Първо, назначените от владетеля управители разполагали с широки правомощия, ограничаващи влиянието на местните племенни елити. Списъкът в III Царства 4 сочи че мнозинството управители идвали от средите на доминираните от юдеи дворцови кръгове. Второ, наложените граници на областите свидетелстват за реализирането на два модела при тяхното дефиниране: а) съхраняване на заварените граници между племенните територии, примерно за 1-ата област, наречена „Ефремова планина“ и обхващаща териториите на Ефрем, и б) налагане на нови граници между племенните територии, като примерно тези на Манасия⁴⁰. Трето — почти всички 12 нови области, дори когато съвпадали с племенните граници на старите, получили нови административни имена, различаващи се от племенните, с изключение на 3 по-малки северни области⁴¹.

Ключов елемент в случая са земите на най-голямо северно (и еврейско) племе — Манасия, заемащи два района, източно и западно от р. Йордан. В резултат на реформите източният район запазил своята цялост в рамките на нова област, докато западният (и по-близък до Йерусалим) бил разделен на цели три нови области. По реда им в списъка в III Царства 4, това са 3-а, 4-а и 5-а области, наречени Хефер-Сокох, Нафталим-Дор и Таанак и Мегидо, локализирани в централните части на дн. Северен Израел⁴². Трябва да се отбележи — подобно раздробяване на племенна територия Соломон не предприема във връзка с никое от останалите еврейски колена. Дори другото бунтовно племе Ефрем съхранило целостта на своите земи, макар и с видоизменено име. Защо земите на Манасия били разделени? Най-вероятно защото централната власт се бояла от социалните въннения в тях и затова царят-строител на Първия храм на Яхве ги разделил на три области, отслабвайки влиянието на местните родови старейши-

⁴⁰ Вж. отново източника III Цар. 4: 8–19, **Naaman, Nadav**. Solomon's District List..., p. 102–106, 113–116 (с обобщение на дискусийни въпроси), **Liverani, Mario**. Israel's History..., p. 97–98, Fig. 23, **Lamaire, Andre**. The United Monarchy..., p. 107–108.

⁴¹ Така например, племенните територии на Ефрем получили ново название — „Ефремова долина“, част от териториите на Манасия били обособени в отделна област с названието „Хефер-Сокох“, запазилите териториалния си обхват земи на Асир (или Ашер) пък получили названието „Асирова земя и Баалот“. Вениамин, Исахар и Нафталим запазили старите си названия и в рамките на новата областна система. За повече подробности вж. извора — III Цар. 4: 8–19.

⁴² За териториалния обхват на посочените три области в земите на Манасия и дискусията, свързани с него, вж. **Naaman, Nadav**. Solomon's District List..., p. 107–108, 109–111.

ни. Точната хронология на реформите и на социалния бунт на Йеровоам остават неясни, но можем да търсим корелация между двете събития. Ако бунтът предшества реформите, то разделянето земите на Манасия било отговор на него, ако пък реформите предхождали бунта, то брожението било последица от социално-политическите измерения на мероприятията.

Северните племена, както става ясно, имали сериозни и преобладаващо социални мотиви за недоволство срещу централната власт — наложената им несправедлива данъчна система, наложената им система от трудови повинности и открит опит да бъде отслабено влиянието на племенните им елити за сметка на двореца и фаворизираните от него южни племена. На този фон бунтът на Йеровоам може да се разглежда като един от знаците на задаващата се буря, който обаче не бил „разчетен“ правилно по времето на Соломон.

Политическият ефект от административните реформи на прочутия древноеврейски владетел не е единственият фактор, довел до кризата в отношенията със Севера. Такъв, вероятно дори по-важен, било състоянието на самата централна власт във формиращата се и все още неукрепнала териториална държава. Библейските текстове осветляват подробно многото кризи, съпътствали развитието на Обединеното царство — от възшествието на Саул до смъртта на Соломон. Става дума за бунтове на отделни племена, за съперничество между владетелите и жречеството на Яхве, за лични амбиции на военачалници или близки до царете лица, за въстания на васални държави. С особена важност обаче били кризите около възшествието на владетелите, провокирани от неясните правила за унаследяване на трона⁴³. Въпросните кризи засягали пряко „Давидовия дом“ и върховната власт в страната. Една от тях — бунтът на Авесалом, за първи път демонстрирала сериозното разделение между Севера и Юга⁴⁴.

Авесалом бил син на Давид, който убил определения за престононаследник свой по-старши брат Амнон, след това вдигнал въстание срещу баща си, когато последният определил за свой наследник един от по-младшите братя, Адония. За съжаление хронологията на събитието е много неясна, но вероятно се отнася към края на Давидовото управление (ок. 1005-970 г. пр. Хр.). Първоначално Авесалом започнал въстанието си в Хеброн, главния град на Юда, възползвайки се от социалното недоволство на

⁴³ Вж. Lemaire, Andre. The United Monarchy..., p. 102.

⁴⁴ Основните извори за събитието вж. у II Цар. 15: 1-18: 33, вж. също и въвеждащия анализ в Циркин, Юлий. История..., с. 158-160.

юдеите. Скоро в неговия лагер се стекли „мъжете на Израил“ и „старейшините на Израил“, които го подкрепили с многобройно племенно опълчение, повеждайки битки с армията на владетеля⁴⁵. В даден момент въстаниците завзели Йерусалим, а Давид побегнал със силите си на изток, отвъд река Йордан. В крайна сметка редовната войска на владетеля, попълнена с наемници, успяла да разгроми опълчението на бунтовниците някъде на север в тежко сражение, описано по следния начин: *„И народът Израилев биде поразен от Давидовите слуги; тоя ден там стана голямо поражение, — избити бяха двадесет хиляди (души)“*⁴⁶. В хода на сражението Авесалом бил убит заедно с поддръжниците си. Давид отново покорил Севера със силата на меча. Наративът за събитието съдържа един интересен елемент — дискусия, може би задочна, между израилтяните и юдеите, предадена от късния анонимен историк в II Царства 19: 40-43. Ключов елемент в нея е следното изказване: *„И израилтяните отговориха на Иудините мъже и казаха: ние сме десет части у царя, тъй също и за Давида; (ние сме първенец, а не вие;) защо, прочее, ни унизиха? Нали нам се падаше първата дума, за да върнем нашия цар? Но думата на Иудините мъже беше по-силна от думата на израилтяните“*⁴⁷. За съжаление ще остане загадка какви точно са били причините Северът да подкрепи толкова масово Авесалом, ала цитираните стихове свидетелстват за сериозни напрежения между северните и южните племена отпреди въстанието. Бунтът разделил за кратко царството, превръщайки се във фокус на различни противоречия от социален, политически, династичен и личностен характер. Сам по себе си, той демонстрирал уязвимостта на централната власт, нейните слабости и преди всичко племенното разделение в древноеврейското общество, нещо съзнателно подценявано от късния анонимен историк. Накрая ще бъде допълнено, че разгледаното събитие не било последната династична криза в „Давидовия дом“. Недълго след него отново се стигнало до сблъсъци, след като Давид „в последния момент“ посочил за свой наследник Соломон, срещу когото вдигнал метеж номинираният дотогава Адония. С помощта на Йоав — верния на Давид военачалник и неговите бойни части, Соломон заел трона, повеждайки масови репресии сред елита⁴⁸.

⁴⁵ Библейският разказ дава редица примери относно подкрепата на Севера за бунта на Авесалом и за политиката на самия Авесалом по отношение на Севера, вж. II Цар. 15: 6, 10, 16: 15, 17: 11, 13, 17: 27 и 19: 41-43.

⁴⁶ Вж. II Цар. 18: 7.

⁴⁷ Вж. II Цар. 19: 43.

⁴⁸ Вж. Lemaire, Andre. The United Monarchy..., p. 106.

Вижда се, властта в Обединеното царство налагала бавно, трудно и несигурно центростремителните си стремежи, разчитайки повече на силата и принудата, отколкото на компромисите в отношенията с преобладаващата част от древноеврейския народ. В рамките на подобна ситуация били подценени както потенциалът на центробежните сили в лицето на северните племена, така и волята им за съпротива.

Археологическите открития из земите на днешен Израел от поне три десетилетия насам успяха да хвърлят нова светлина върху различията между Севера и Юга в общественно-икономически план⁴⁹. Оказа се, че въпросните различия са по-големи и по-сериозни, отколкото се предполагаше доскоро. Хронологическият обхват на проучванията е по-широк и не се отнася само до Х в. пр. Хр. Какво показват находките и техните анализи? На първо място се отчитат географските разлики между териториите на Юда (и Симеон) от една страна и на останалите племена от друга⁵⁰. Юдея — в днешен Южен Израел, е доминирана от планински и полупланински релеф. Климатът ѝ е полупустинен. Страната се отличава с хълмистата си еднообразност и комуникационната си изолираност. Годните за обработване райони са малко и разположени далеч един от друг. Земите на северните племена — Израил, заемали централните части на днешен Северен Израел, известен с по-умерения си климат. Източните му райони са доминирани от три планини, разделени помежду им от плодородни низини като Йезреел, северните са преобладаващо хълмисти, а западните — равнинни и опиращи на средиземноморския бряг. Израил не е бил географски изолиран и през териториите му са минавали поне два важни пътя — от юг на север по крайбрежието към Финикия и от юг на североизток, през Йезреел към Сирия. Страната разполагала с редица годни за земеделие равнинни и полупланински райони.

Сравнителните проучвания върху селищната система на Юдея и Израил в периода XIII-X в. пр. Хр. разкриха някои важни особености⁵¹. Повечето селища на север засвидетелстват приемственост с ханаанските градоустройствени традиции от късната бронзова епоха, особено в районите на равнините и низините,

⁴⁹ Обобщение на археологически изследвания по въпроса вж. у **Finkelstein, Israel, Silberman, Neil**. *The Bible Unearthed...*, p. 153-159, **Finkelstein, Israel**. *State Formation in Israel and Judah...*, p. 39-48, **Finkelstein, Israel**. *The Forgotten Kingdom: Archaeology and History of Northern Israel*. SBL Press: Atlanta 2013, pp. 13-82.

⁵⁰ Вж. **Finkelstein, Israel, Silberman, Neil**. *The Bible Unearthed...*, p. 113-118.

⁵¹ Вж. **Liverani, Mario**. *Israel's History...*, p. 52-58, 69-72, 83-88.

примерно в обекти като Хацор и Мегидо. Сред малка част от поселенията се наблюдава прекъсване на споменатите традиции и то за кратко — предимно в планинските райони, като в Сихем. Приемственост има и с ханаанските строителни традиции, примерно във връзка с изгражданите градски крепостни стени или складови сгради. В допълнение към това, през X в. пр. Хр. Северът имал вече добре развита селищна мрежа, състояща се от три вида — съобразно размера им, поселения, доминирани от поне четири големи и укрепени града⁵². Ситуацията на юг е различна. С изключение на единствения голям град там — Йерусалим, селищата не засвидетелстват приемственост с ханаанското градоустройство. Нещо повече, през късната бронзова епоха Юдейската хълмиста земя била рядко населена. Липсва континуитет и във връзка със строителните традиции. През X в. пр. Хр. селищната система в Юдея се състояла от един тип поселения — по-малки и по-бедни от тези на Север, като изключим Йерусалим. Броят на селищата също бил ограничен и неравномерно разпределен сред годните за земеделие области⁵³.

Към изложеното ще добавим и това, че Северът бил етнически хетерогенен, макар и древните евреи да преобладавали сред населението му, те съжителствали с големи групи ханаанци и арамеи. Воденият в Израил уседнал начин на живот насърчавал земеделието като основна стопанска дейност. По-рядко населеният Юг се отличавал с етническата си хомогенност. Стопанството тук се крепяло не само на по-слабо развитото земеделие, но и на животновъдството, а част от жителите водели номадски начин на живот. Очертаната с помощта на археологическите изследвания обща картина налага един извод и поставя един въпрос. Първо изводът — между Севера и Юга в древен Израел към X в. пр. Хр. е имало сериозни различия, резултат от различната динамика в тяхното обществено, икономическо и културно развитие. И въпросът — дали самата динамика на развитието не е предопредила разделението между двете еврейски племенни групи? Въпросът ще остане отворен.

По-горе беше отбелязано и наличието на важна външна предпоставка за Разединението — политиката на Египет спрямо Палестина. След края на египетската империя от епохата на Новото царство в XII в. пр. Хр. страната се разпаднала на два, впоследствие и на повече политически центъра, в които властвали па-

⁵² Вж. обобщаващата схема за селищната мрежа в Израил у **Finkelstein, Israel, Silberman, Neil**. *The Bible Unearthed...*, p. 116, Fig. 15, p. 156, Fig. 19.

⁵³ Вж. обобщаващата схема за селищната система в Юдея у **Finkelstein, Israel, Silberman, Neil**. *The Bible Unearthed...*, p.156, Fig. 19, **Liverani, Mario**. *Israel's History...*p. 54, Fig. 13.

ралелно няколко династии (XXI-XXIV), водещи началата си от либийски военачалници (на Север) или от близки до тиванското жречество велможи (на Юг)⁵⁴. Отслабването на Египет стимулирало развитието на самостоятелни държави в доскорошната му периферия и ефектът от това не закъснял — възникнало Обединеното царство, а редица градове-държави в Палестина и Финикия се сдобили с независимост.

Новата геополитическа ситуация стимулирала развитието на едни по-балансиранни отношения между разделения Египет и бившите му васали, нещо отразено в старозаветни и египетски източници, макар и не изчерпателно. Първите сведения за контакти между египетски център и Единното царство се отнасят към управлението на Сиамун от XXI династия в Танис (източната част на Делтата). Те са библейски и сочат, че след поход във Филистия, датиран днес ок. 970-966 г. пр. Хр., фараонът завзел град Гезер и го разрушил, а след това го предал на Соломон като част от зестрата на една от дъщерите му, пратена в харема на еврейския цар⁵⁵. Сведенията се приемат за достоверни и свидетелстват за установяването на мирни отношения между двете страни, допълнени с данни около развитието на търговските връзки. Някъде по същото време, може би ок. 970 г. пр. Хр., станало и друго събитие — с различен характер — бунтът на Адер от Едом⁵⁶. Едом, южният съсед на Еврейското царство, бил покорен от Давид и превърнат във васална

Фиг. 4. Сфинкс на Шешонк I

⁵⁴ В историята на древен Египет епохата е приемана за част от т. нар. Трети преходен период (XI-VII в. пр. Хр.) и се характеризира с политическа разпокъсаност. Въвеждащ очерк за целия период вж. у **Taylor, John**. The Third Intermediate Period (1069 -664 BC) — IN: The Oxford History of Ancient Egypt. Edited by Ian Shaw. Oxford University Press: Oxford 2000, pp. 324-364. Специализирано изследване върху историята на Египет по време на XXI и XXII династии вж. у **Kitchen, K.** The Third Intermediate Period... pp. 271-312.

⁵⁵ Вж. **Kitchen, K.** The Third Intermediate Period... p. 280—283, **Lemaire, Andre**. The United Monarchy..., p. 106-107, 111-112, а също и извора — III Цар. 3: 1, 7: 8, 9: 16-17, 11: 1.

⁵⁶ Вж. III Цар. 11: 14-22, **Kitchen, K.** The Third Intermediate Period... p. 273-275, като авторът е склонен да датира събитието и по-рано, **Lemaire, Andre**. The United Monarchy..., p. 110, **Циркин, Юлий**. История... с. 171-172, като авторът, може би основателно, датира бунта по-късно — към средата на Соломоновото властване.

страна. Около възшествието на Соломон страната начело с княз Адер въстанала. Бунтът бил потушен, но Адер успял да избяга в Египет, където се сдобил с високо положение, получавайки за съпруга друга от дъщерите на фараона, според библейския текст. Фактите свидетелстват, че при управлението на Сиаmun политическият център в Танис провеждал добре обмислена политика, градяща се едновременно върху стремежа към добри отношения със Соломон и върху подкрепата за центробежните сили в царството му.

Около средата на X в. пр. Хр. в Египет настъпва важна промяна. Друг от владетелите в източната част на Делта — Шешонк I от Бубастис, основателят на XXII династия, успял да наложи властта си над района и след това за кратко — над цял Египет (вж. фиг. 4). Именно по негово време в Обединеното царство избухнал бунтът на северните племена под ръководството на Йеровоам, който избягал в „Страната на фараоните“⁵⁷. Надмощието на Шешонк заедно с контролираните от него ресурси позволили на Египет да възстанови хегемонистичната си политика в Палестина. Докато Соломон бил жив, сведения за конфликти няма и фараонът се въздържал от походи на североизток. Кончината на еврейския монарх обаче изменила ситуацията. Още преди Ровоам да пристигне в Сихем, там се озовал Йеровоам, завърнал се от изгнание с египетска помощ. Последвали вече разгледаните събития на Разединението.

Сега вече може да се очертае политиката на фараоните към земите на Палестина. Стратегическа цел в нея било възстановяването на контрола над основния търговски път по средиземноморското крайбрежие. Това изисквало местните страни да останат слаби, разделени, воюващи помежду си и зависими от Египет. Обединеното еврейско царство — най-голямата държава в Палестина тогава, се оказало пречка. За да я преодолеят, египетските управници използвали няколко инструмента: подкрепяли центробежните сили в периферията на царството (бунтът на Адер) и опозиционните сили вътре в него (бунтът на Йеровоам); насърчавали разпадането на царството; наложили прякото си военно присъствие в граничещи с царството райони (Филистия); извършили мащабен завоевателен поход, разгромявайки местните сили, и поставили под свой сюзеренитет всички държави в Палестина. С изключение на първия инструмент, приложен от Сиаmun и Шешонк, останалите използвал само Шешонк,

⁵⁷ Вж. **Kitchen, K.** The Third Intermediate Period... p. 293-296, като авторът датира бунта на Йеровоам скоро след 945 г. пр. Хр.

при когото египетската експанзия била възродена — поне в близките до Делтата райони на Азия.

4. Заключение: Разединението в историческа перспектива

Изложеното дотук води до заключението, че Разединението се оказва сложен процес с политически, племенни, социални, външни, дори култови измерения. Ключовите фактори, довели до процеса, са пет. Първият — неспособността на дворцовия елит и специално на владетелите от епохата на Обединеното царство да преодолеят племенното си самосъзнание в рамките на централизиращата се териториална държава. Вторият е натрупаното социално напрежение между самите еврейски племена от привилегирания Юг и от потиснатия Север — пряк резултат от несправедливата политика на Давид и Соломон, която наследникът им Ровоам отказал да коригира.

Трети фактор се оказала слабостта на централизиращите страната институции, начело с двореца, разтърсвани постоянно от кризи, добиващи бързо характера на междуплеменни конфликти, дори когато засягали пряко само царския дом. В този план реформите на Соломон вместо да тушират последиците от племенното разделение в древноеврейското общество ги задълбочили. Опитът елитът на северните племена да бъде отслабен чрез замяната му с царски чиновници, а земите на част от племената да бъдат поделени в няколко провинции постигнал само частичен успех и то за кратко. За да сътрудничи ефективно на центростремителните сили, споменатият елит трябвало да бъде привлечен и в управлението, не отстранен от него. Резултатът от обобщената ситуация не закъснял — елитът на Севера оглавил центробежните сили, чиито действия се увенчали с успех.

Четвърти фактор за Разединението може да се види в добре очертаната с помощта на археологията разлика в социално-икономическото развитие между Севера и Юга. Северът бил по-богат, по-многолюден, по-добре устроен и хетерогенен, докато Югът — по-беден, по-слабо населен, по-зле устроен и хомогенен. С оглед ресурсите на Севера обаче отхвърлянето на наложеното от Юга неравноправие било по-скоро въпрос на време, отколкото на реализация.

Като пети фактор трябва да бъде посочената политиката на Египет, който толерирал съществуването на силни и независими държави в Палестина — по трасето на главния му търговски път в Азия, само когато бил отслабен и разделен. Щом „Страната на фараоните“ преодолееела вътрешните си неуредици, дори за

кратко, тя преминавала към агресивна спрямо локалните сили политика.

Ако сега се върнем отново към първото събитие на Разединението — скандала в Сихем между Ровоам и старейшините на Севера начело с Йеровоам, ще видим въздействието на разгледащите фактори като система. Нямамо как привилегированото положение на Юда и Симеон да не доведе до широко недоволство сред останалите племена. Смъртта на Соломон и възшествието на наследника му се оказали точният момент за поставянето на социалните искания от северните старейшини. И когато моментът настъпил, Ровоам реагирал по възможно най-неадекватния начин, защото не успял да разчете правилно знаците — предходните кризи, превърнали се в знамение. Той подценил сериозността на опасностите пред единството на държавата и надценил собственото си положение заедно с военните си възможности, към които дори не посмял да прибегне впоследствие. Посоченото сигурно е причина в Стария завет царят да получи отрицателната морална оценка, чрез формулата „И вършеше зло, защото не беше разположил сърцето си да потърси Господа“.⁵⁸ В крайна сметка там, в Сихем главната политическа институция на страната — Дворецът, не успял да намери сигурни съюзници на Север, нито сред населението, нито сред племенния му елит. По време на настъпилия конфликт доминиращите институцията юдеи били подкрепени от по-малобройните им съседи — Симеон и Вениамин, останалите девет племена от Севера се изправили срещу тях.

Накрая ще бъдат отбелязани и някои от последиците на Разединението. Принципно, в регионален план то не било изключение, а правило в живота на държавите от Сиро-Палестина през I хил. пр. Хр.⁵⁹ Племенното разделение в рамките на дадено етническо единство не било пречка пред развитието на териториалната държавност. Пример за това е Сирия, където най-силната териториална страна — Арам-Дамаск, обхващала само южната част от земите, населени с арамейски племена. Обединение на всички племена от дадена етническа група в една държава се среща само из по-малките страни, примерно в разположените източно от Юдея Амон, Моав и Едом. Съседни на двете еврейска царства страни като Филистия и Финикия въпреки етническото си единство съхранили за водещ политически модел на управление града-държава. Следователно случилото се в Сихем от 931/0

⁵⁸ Вж. II Парал. 12: 14.

⁵⁹ Вж. **Finkelstein, Israel**. *State Formation in Israel and Judah*..., p. 43, 47, където са разгледани примери във връзка с Амон, Моав и Арам-Дамаск.

г. пр. Хр. не било нещо необичайно за Близкия изток от разглеждания период.

Разпадането на Обединеното царство довело до установяването на трайно враждебни отношения между неговите наследници — Израил и Юдея. Тежките войни между двете държави, особено в пограничната зона на сблъсък — земите на Вениамин и близките им райони (вж. фиг. 2), започнали още при управленията на Ровоам и Йеровоам⁶⁰. Макар и да се развили с различен интензитет през следващите около двеста години, конфликтите се превърнали в неотменна част от политиката на двете съседни страни — до унищожението им от Асирия и Вавилония. Нещо повече, враждебността между юдеи и „самаряни“, както започнали да се наричат жителите на Севера след разгрома на Израил, надживяла държавните им формации с векове и се пренесла в еврейската диаспора из Близкия изток и Средиземноморието още от епохата на Ахеменидската империя (VI-IV в. пр. Хр.), за да се превърне в една от отличителните черти на тяхната религиозна и етническа идентичност.

Може да е парадоксално, ала в древен Израел Разединението не само че не спира, но и стимулира развитието на териториалната държавност, съобразно спецификите на Израил и Юдея. Признаците на развитата държавност от разглеждания тип са обобщени от Финкелщайн така: наличието на сложно устроено общество, управлявано от специализирана администрация, ръководена от управляващ слой, простиращ се отвъд родствените връзки на владетеля, употребата на писменост, организирането на индустриална продукция и издигането на монументални здания с практически и пропагандни функции⁶¹. В по-голямото и по-богато Северно царство териториалната държава ще добие описаните признаци още в началото на IX в. пр. Хр. с реформите на Амврий и създаването на нова столица — Самария. Докато в по-малкото и по-бедно Южно царство това ще стане в края на VIII в. пр. Хр. с реформите на цар Езекия.

Разгромът на двете еврейски царства от Новоасирийската и Нововавилонската империи през 720 и 586 г. пр. Хр. ще ги заvari като развити териториални формации, в чиито писмени паметници племенната принадлежност на владетелите вече не се отбелязвала, защото била изживяна.

⁶⁰ Вж. **Horn, Siegfried, McCarther, Kyle**. *The Divided Monarchy...*, p. 135-137.

⁶¹ Вж. **Finkelstein, Israel**. *State Formation in Israel and Judah...*, p. 39.

Източници на фигурите(по Wikimedia Commons)

Фигура 1. Надпис на Шешонк I от храма на Амун в Тива. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Karnak_Tempel_19.jpg (09.01.2026)

Фигура 2. Карта на разделените царства.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kingdoms_of_Israel_and_Judah_map_830.svg#/media/File:Israel_and_Judah_Simplified.png (25.12.2025)

Фигура 3. Карта на египетския поход в Палестина.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:SheshonqI_Canaan.jpg (25.12.2025)

Фигура 4. Сфинкс на Шешонк I.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Great_sphinx-A_23-IMG_8383-gradient.jpg (09.01.2026)

THE DISUNITY OF ISRAEL. ON THE FALL OF THE UNITED KINGDOM IN THE END OF 10TH CENTURY BCE

Chief Asst.-Prof. Kabalan Moukarzel, PhD

Sofia University "St. Kliment Ohridski"

Abstract: The present study aims at analyzing the preconditions and reasons which led to the disintegration of the United Kingdom after Solomon's death, around 931/o BCE. Three particular events marking the process of the Disunion, according to the Old Testament text are focus of the paper: the scandal in Sechem between king Rehoboam and the elders of the Northern tribes, the campaign of Shoshenk I in Palestine, and the cultic reforms of Jeroboam I in the Northern kingdom. Every single event is studied from a political and social point of view and its description in the sources is evaluated. Some elements of the narrative are part of later and ideologically motivated inventions, especially in relation to the reforms of Jeroboam.

The historical context of the events is analyzed too. Preconditions about the Disunion were: the social policy of the Palace towards the Northern tribes during the time of Solomon, the will of the central power to weaken the local tribal elites, the instability of the central power itself, as also the intervention of a foreign country – Egypt, which was not interested in the existence of a strong state in Palestine. A special attention is given to the political effect of Solomon's administrative reforms in relation to the tribal territories of Manasseh,

which were divided in three provinces. Important information on the social and economic development of the Northern and Southern Jewish tribes came from the archaeological discoveries. They reveal the existence of serious differences between the societies of Judah and Israel before the disintegration of the United Monarchy.

The Disunion, after all, came as result of the social injustice imposed by the rulers from the Davidic dynasty and the inability of the Palace elite to surmount its tribal self-awareness. The tribal division of ethnically defined communities was something characteristic for the political life in the Near East during the period. In the case of ancient Israel however, the Disunion marked the beginning in the development of a successful territorial by type statehood, which prospered after it.

Keywords: written evidence; Israel; Judah; tribes; Shoshenk I; reforms; revolts.

Гл. ас. д-р Кабала́н Мука́рзел

Исторически факултет,

СУ „Св. Климент Охридски“,

София, бул. „Цар Освободител“ № 15,

E-mail: mukarzel@uni-sofia.bg

ORCID ID: 0000-0002-0713-2570

Researcher ID (Web of Science): AAL-7785-2021